

V

PRIKAZI

OPOJNOST KRAJNOSNOG

O knjizi Predraga Krstića *Korenovanja: čari radikalizma*, Novi Sad:
Akademska knjiga, 2025.

Aleksandar Čučković

*Sve zove, –
ostajem.*

Momčilo Nastasijević

Celokupan tekst kao da se rukovodi onim Eliotovim uvidom koji kaže da tradicija ne može jednostavno da se nasledi, nego se, iako tek uz veliki trud, može samo usvojiti. Naravno, pojam radikalnog ne vezuje se samo za tradicionalistički radikalizam, nego i onaj sasvim suprotan – avantgardni, ne samo onaj romantičarski, nego i prosvetiteljski, ne samo politički, nego, i to ponajviše, i filozofski. Ukratko, saznanji interes autora usmeren je na ispitivanje dometa radikalnog, ma kako da ga razumeju njegovi zagovornici ili njihovi kritičari.

Ako se osvrnemo na jednu Čerčilovu opasku da „onaj ko nije bio liberal sa dvadeset godina, nema srca, a onaj ko nije postao konzervativac sa četrdeset – nema pameti”, mogli

bismo da kažemo da je ovo knjiga i za „mlade i za stare”, jer njen autor neprestanim relativizovanjem – a to ovde znači: neumornim dovodenjem u međusobne odnose svih značajnih činilaca – opominje da slepoj potrazi za novinom valja suprotstaviti zaboravljene mogućnosti baštine, a krutom tradicionalizmu – neophodnost njegovog originalnog tumačenja.

Rukopis *Korenovanja* sadrži šest poetično naslovljenih poglavlja: *Upotrazi za izgubljenim korenjem*, *Čupamo, pa sadimo*, *Ničija klica do svoja*, *Ontobiogramatopsihofizikologika korenja*, *Biljka uzvraća udarac* i *Ni na nebu ni na zemlji*. Metafora korena ovde treba da posluži promovisanju „radikalnog misaonog zahvata”, a katkad i „delatnog nastupa”. Svoje napore

autor usmerava na razumevanje mnoštva međusobno raznolikih pokušaja da se metafori korena obezbedi fiksno značenje, ne bi li njen ilustrativni karakter bio žrtvovan saznajnoj upotrebi. Helderlinov stih: „ko je mislio ono najdublje, taj ljubi ono najživlje”, koji stoji kao epigraf jednog poglavlja ove knjige, mogao bi da se odnosi na nju u celosti, kao zajednički imenitelj svih autorovih napora, tako prilježnih, strpljivih i dubinskih, u raskrivanju morfologije, fiziologije, pedologije korena.

„Koren”, kao metafora, ali i kao čitava figura ili sklop asocijacija koje se za nju vežu – ukorenjenost, isko-renjenost, raskorenjenost, pa onda – drvo, biljka, grane i sl. – odavno igra važnu ulogu u izgradnji teorijskih pristupa kada nastoji da se ukaže na radikalnost misaonog zahvata. Taj zahvat, međutim, obećava ili preti da zadobije fiksno mesto u jezičkoj igri, da stekne postojano značenje, da se „okameni” i uđe u saobraćaj jezičkih znakova ravnopravno sa drugim odomaćenim rečima „prirodnog jezika”. Treba mnogo vremena, a, iznad svega, teorijskog napora da se prevaziđe „pojmovna nedozrelost” i „slikovita nepreciznost” korena. Uz to, bogat je i dijapazon pravaca u kojima može da se potraži značenje „radikalnog”: osnovno, temeljno, duboko, podležuće, izvorno, iskonsko, prvobitno, konstitutivno, unutrašnje, suštinsko, urođeno, prirodno, primitivno, kardinalno, ekstremno, prevratničko. Ovaj popis, naravno, može lako biti produžen. Međutim, ukoliko sve pomenu-to na neki način potpada pod „radikalno”, moglo bi se ispostaviti, kada za to u konkretnom kontekstu postoji interes, da se bilo šta, prema ovom ili onom tumačenju, može okтити ovim epitetom.

U tekstu se, dakle, razmatraju veoma različite dimenzije i konteksti

upotrebe „radikalnog”. Tako su, na primer, na terenu političkog radikalizma, u 19. veku u Britaniji radikalima bili smatrani buntovni liberali koji su zahtevali izbornu reformu, dok su u Francuskoj republikanci, kao naslednici revolucionarne tradicije, u starim radikalima kasnije raspoznali začeteke moderne levice, a, opet, u nekim drugim zemljama Evrope, kao što su Italija, Španija, Bugarska, Danska ili Holandija, ali i u dalekom Čileu i Argentini, pod radikalizmom se podrazumevala borba za univerzalno pravo glasa, republikanski oblik vladavine i neklerikalnu organizaciju društva. Ova raznolikost istorijskih poimanja radikalnog ukazuje na to da radikalizam postoji uvek kada se pojedino gledište odnosi podrivački spram društvenog okruženja kojem pripada, što nužno vodi najrazličitijim kontekstualnim mutacijama ovog termina i njegovom vezivanju za raznolike političke doktrine, reformističke, republikanske ili monarhističke, konzervativne ili liberalne, monarhističke ili socijalističke, demokratske ili autoritarne. Kako radikalizam nije povezan samo sa revolucijom, nego i sa liberalizmom, pa čak i sa konzervativizmom, bilo bi bolje, smatra autor, potražiti izdanke kritičke osetljivosti na metaforu korena. Ukratko, izgleda da termin „radikalno” nije zadržao ni najmanji stepen jedinstva i da se ispraznio od supstantivnog značenja, usled čega se može reći da se politički radikalizam već duže vreme manje definiše principima, a više – njihovom primenom.

Inventar autora, filozofa, ali i pesnika koji su doprineli „promišljanju korenitog” i „korenitom promišljanju”, uistinu je impresivan, pa ga ovde nećemo navoditi, nego ćemo pomenuti samo neke, rizikujući da reprezentativnost izbora bude manjkava.

Na primer, prosvetitelji poput Rusoa i Sen-Žista ili Hobsa i Loka tražili su poslednje uporište društvene organizacije u samoj prirodi čoveka, De Sad u razbijanju okova monarhije i religije, De Mestr, suprotno, u obnovi reformisane monarhije, a protiv protestantskog individualizma i, na njegovom tragu, Baresa koji je zahtevao očuvanje načina življenja mrtvnih predaka, dok je za Vejovu ukorenjenost ništa drugo do zatomljena potreba za aktivnim učešćem u životu zajednice.

Analizirajući potanko odnos nemačkih romantičara, a pre svega Helderlina, prema grčkim izvorima, autor poseže za Veberovim uvidom kako nikada nije bilo takve uravnoteženosti najprotivrečnijih snaga: vezanosti za zavičaj i otvorenosti prema svetu. Ipak, on se okreće i Šileru, zagledanom u budućnost, koji smatra da je na modernima da dovedu do kraja ono što ni priroda ni Grci nisu mogli sami da iznesu. Izgleda da sve ukazuje na to da odgovore treba neprestano tražiti, jer jedino nas traganje ostavlja otvorenim za ono Drugo: ako je ukorenjivanje uopšte neophodno, ono bi svakako moralo da se tiče onog budućeg, a ne prošlog. Ili, kako to stoji na jednom mestu, ako je tradicija sudbina, onda je politička filozofija sredstvo oslobođenja.

Neretko rizikujući da na stranici više prostora pripadne fusnoti nego glavnini teksta, autor je uveren – slično kao i u svojoj prethodnoj knjizi, u kojoj se bavio putovanjem – kako je izravan put, možda, primamljiv, ali je ujedno i zavodljiv, pa je sklon da bira obilaznice, svestan opasnosti stranputica, ne bi li fenomen korenovanja rasvetlio iz mnoštva uglova, ponekada sasvim neočekivanih, a ponekada tek zaboravljenih.

Suvereno se krećući kroz „istoriju promišljanja korena”, od antike do

modernog doba, autor u završnici posebnu pažnju posvećuje „rizomskom mišljenju” Deleza i Gatarija, koje čuva i zemnost i neuzemljenost, omogućavajući „mišljenje izvan podela na subjekte i objekte, na transcendentno i imanentno, a kroz otvaranje za transformativni i preplićući proces... koji oslobađa i spaja sile omeđene binarnom logikom”, te umesto podele na stvarnost, reprezentaciju i subjekt računaju na spojeve iz mnogostrukosti svakog od tih područja. Kao protivtežu Hajdegerovom insistiranju na zavičaju, uprkos tehničkom iskorenjivanju čoveka, autor priziva Liotara, koji konstatuje da je megalopolis već zbrisao domus, ako je on ikada i bio ista više od fantazma.

Pošto je poznato kako je Krstić posvećen razumevanju obrazovanja, nećemo se začuditi da njegovu pažnju posebno zaokuplja onaj radikalizam koji se odnosi na potrebu za negovanjem korenja. Ipak, s korenjem se ne izlazi lako na kraj, jer nas čak ni negiranje „radikalnog” ne spasava od radikalnosti, već to čini tek naš napor da raščaramo idolatrije korenja. Ispostavlja se da od mišljenja u kategorijama „radikalizma” ne odstupa čak ni onaj koji ga jednostavno napušta, nego tek onaj ko je „radikalniji od radikalizma”.

Kao što to obično sa filozofskim tekstovima biva, zadovoljstvo razumevanja može da usledi tek po okončanju čitaočevih misaonih napora. Stoga, ova knjiga nije za svakoga, ali oni koji odluče da se sa njom uhvate u koštac, valjalo bi da budu strpljivi, kako bi obnovili svoje razumevanje istorije filozofije, ali i kako bi se suočili sa jednom novom istorijom – istorijom promišljanja radikalizma – čiji javni oblici neretko i sami bivaju radikalni dok se usredsređuju na baštinu, zavičajnost, prirodnost i izvornost. Ako se setimo da je Hegel primetio kako se

duhovni gubitak javlja upravo u tački u kojoj duh počinje da oseća zadovoljstvo svojim postignućem, onda je odlaganje okončanja napora cena istrajavanja, u ovoj knjizi tako odlučnog, u traganju za istinom. Uostalom, pošto je knjiga dobra onoliko koliko je podsticajna, vrlo je indikativno da se ova završava jednim pitanjem.

Autor nastoji da tematizovanjem korena razgrne put ka trajnim vrednostima, budući da je svestan da se izdanci prostaštva – koji lako izniču u

pretencioznom pozivanju na tradiciju, baš kao i pri otvorenom suprotstavljanju tradiciji – mogu podseći samo njenim tananim preispitivanjem i brižnim negovanjem, što znači njenim oživljavanjem i njenom nadogradnjom u kontekstu savremenosti. Ako, prema onoj jevrejskoj, deci možemo da ostavimo u amanet samo dve stvari: koren i krila, onda je proces ukorenjivanja ključan, ali samo pod uslovom da se ne zaboravi da se mora razviti dispozicija za letenje.